

Rozdział 1

Rodziny lesbijek i gejów w świetle współczesnych badań psychologicznych

1.1. Historia i obecny stan badań nad rodzinami gejów i lesbijek

Choć w literaturze pięknej oraz książkach autobiograficznych i pamiętnikach problematyka dzieci osób o orientacji homoseksualnej pojawia się od ponad stu lat (Peplau, 2001), to dopiero w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku wzbudziła szersze zainteresowanie psychologów-badaczy. To przede wszystkim radykalna przemiana w postrzeganiu samego zjawiska homoseksualizmu miała wpływ na podjęcie tej tematyki przez psychologię akademicką. Było to związane m.in. z uznaniem orientacji homoseksualnej i zachowań homoseksualnych za niepatologiczną formę wyrażania własnej seksualności, co nastąpiło wraz z ogłoszeniem przez Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne w 1973 roku kolejnej wersji podręcznika diagnostycznego zaburzeń psychicznych – DSM-II. Autorzy DSM zdecydowali o wykreśleniu homoseksualizmu z listy zaburzeń psychicznych (a ściślej – zaburzeń preferencji seksualnych, czyli dewiacji seksualnych).

Decyzja taka była umotywowana przede wszystkim licznymi badaniami nad funkcjonowaniem emocjonalnym i poznawczym osób homoseksualnych w bliskich związkach; wyniki tych badań wykazały brak istotnych różnic w stosunku do grupy kontrolnej osób heteroseksualnych (por. Seligman, Walker i Rosenhan, 2003). Także

tw. terapia konwersji – zarówno w nurcie behawioralnym, jak i psychoanalitycznym – osób homoseksualnych na heteroseksualną „normę”, jak to wtedy określano, okazała się niemal całkowicie nieskuteczna (por. Długołęcka, 2005). Wyniki te skłoniły badaczy do podjęcia konkluzji, że homoseksualizm nie jest wyłącznie preferencją, nabytym i wyuczonym zestawem zachowań związanych z wyborem obiektu seksualnego, lecz orientacją psychoseksualną, uwarunkowaną czynnikami zarówno biologicznymi, jak i psychicznymi, pojawiającymi się wcześniej w trakcie rozwoju człowieka (por. Lew-Starowicz i Lew-Starowicz, 1999). Co ważniejsze, orientacja taka dotyczy nie tylko zachowań seksualnych, lecz przede wszystkim sfery emocjonalnej i tworzenia stałych, bliskich relacji miłosnych z wybraną osobą tej samej płci.

1.1.1. Historia badań na świecie

Pierwsze prace na temat dzieci wychowywanych przez samotnych rodziców o orientacji homoseksualnej pojawiły się w połowie lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Początkowo były to tylko pojedyncze studia dzieci i ich rodziców (Weeks, Derdeyn i Langman, 1975) lub proste analizy jakościowe wywiadów z rodzicami (Green, 1978). Kilka lat później Kirkpatrick, Smith i Roy (1981) opublikowali pierwsze systematyczne studium porównujące rozwój tożsamości płciowej i zaburzeń psychicznych dzieci wychowywanych przez matki homoseksualne i heteroseksualne, zamieszkujących Kalifornię. W tym samym czasie Susan Golombok (Golombok, Spencer i Rutter, 1983) zainicjowała w Wielkiej Brytanii pierwsze długoterminowe badania podłużne, dotyczące szerokiej gamy wskaźników funkcjonowania matek-lesbijek i ich dzieci oraz kontrolnej grupy samotnych rozwiedzionych matek i ich dzieci. Była to pierwsza praca, w której śledzono związki między orientacją seksualną rodzica, a orientacją oraz zachowaniami i rolami płciowymi podejmowanymi przez dzieci, a także zaburzeniami psychicznych-

mi, relacjami z krewnymi matki, relacjami z ojcem oraz z rówieśnikami. Badania podłużne Golombok (Tasker i Golombok, 1997), zakończone w połowie lat dziewięćdziesiątych, stanowią jeden z kamieni milowych prac w omawianej dziedzinie. Ponadto, prace tej autorki są jednym z głównych źródeł informacji na temat charakteru długoterminowych efektów orientacji seksualnej matki dla emocjonalnego i społecznego rozwoju dziecka. Warty podkreślenia jest fakt, że Golombok prowadzi wiele badań nad rodzinami lesbijek do dnia dzisiejszego, będąc jednocześnie pionierką tych badań, oraz ich innowatorką (por. Golombok, 2002a, a także Golombok, Tasker i Murray, 1997; Golombok i in., 2003; Perry i in., 2004; oraz kolejne rozdziały mojej pracy).

Dalsze lata (połowa lat osiemdziesiątych) to dynamiczny rozwój badań w Stanach Zjednoczonych Ameryki, gdzie najważniejsze studia, m.in. nad samotnie wychowującymi dzieci mężczyznami homoseksualnymi, prowadzili Miller (1979), Bozett (1981; 1987) oraz Green (Green i in., 1986), zaś wyniki badań nad rodzinami lesbijek opublikowali m.in. Steckel (1987), McCandlish (1987), a także Huggins (1989).

Okres lat dziewięćdziesiątych to nie tylko prawdziwy rozkwit prac poświęconych badaniom porównawczym rozwoju dzieci lesbijek i gejów, lecz także coraz większa liczba studiów poświęconych specyficze relacji rodzinnych czy kontaktom z szerokim otoczeniem społecznym. Wśród najważniejszych autorów należy tu wymienić Charlotte Patterson, która przygotowała wiele prac oryginalnych (opierając się na programie badawczym rodzin lesbijek – *Bay Area Lesbian Family Study*), przeglądowych oraz raportów budujących zrab dzisiejszej wiedzy w omawianej dziedzinie (Patterson, 1992; 1994; 1995b; 1998; 2000; 2004; Patterson i Redding, 1996; Patterson, Hurt i Mason, 1998; Chan, Raboy i Patterson, 1998). Tymczasem Nancy Gartrell (Gartrell i in., 1996; 1999; 2000) zainicjowała zakrojone na szeroką skalę badania podłużne, w których w kilkuletnich odstępach czasu śledzony jest rozwój dzieci lesbijek, poczętych na drodze sztucznego zapłodnienia (*National Lesbian Family Study*, USA).

Wyniki badań o charakterze zarówno psychologicznym (*Toronto Lesbian Family Study* – Dundas i Kaufman, 2000), jak i antropologicznym (Nelson, 1999) publikowali także autorzy kanadyjscy.

Również w Europie zawiązują się kolejne grupy psychologów zajmujących się tą problematyką – w Wielkiej Brytanii (por. Perry i in., 2004) oraz Belgii (Brewaeys i in., 1997; Vanfraussen, Ponjaert-Kristoffersen i Brewaeys, 2001) prowadzone są od kilku lat kolejne badania podłużne dotyczące matek-lesbijek i urodzonych przez nie dzieci. Inne prace opublikowane przez psychologów europejskich dotyczyły osób zamieszkujących m.in. Norwegię (Haack-Moller i Mohl, 1984) oraz Holandię (Bos, Balen i Boom, 2004).

Podsumowując, do roku 2004 powstało co najmniej 25 publikacji prezentujących oryginalne wyniki poprawnych metodologicznie badań empirycznych nad rodzinami lesbijek i gejów. Prace te zawierają odniesienia do różnorodnych aspektów ich życia i funkcjonowania – danych demograficznych, statusu socjoekonomicznego, struktury rodziny, rozwoju psychoseksualnego dzieci, rozwoju emocjonalnego – w tym częstości zaburzeń psychicznych i problemów emocjonalnych, a także rozwoju psychospołecznego; m.in. przystosowania społecznego, poziomu stygmatyzacji i jakości relacji z rówieśnikami¹. Należy jednocześnie podkreślić, że zdecydowana większość dotychczasowych badań była prowadzona w ujęciu psychospołecznym. Z tego powodu większość z nich pozostaje poza jedną, precyzyjnie określoną ramą teoretyczną.

Ogółem, w latach 1989–2004 (dane za bazą PsychInfo, APA) ukazało się w omawianej dziedzinie około 180 prac empirycznych, przeglądowych, teoretycznych, doniesień klinicystów, a także raportów eksperckich, przygotowanych na potrzeby prawników i sądów. Ponadto opublikowano 7 książek całkowicie poświęconych temu

¹ Przegląd i porównanie badań ilościowych nad rodzinami gejów i lesbijek do roku 2000 prezentują Anderssen, Amlie i Ytteroy (2002), natomiast Parks (1998) dokonała systematycznego przeglądu badań jakościowych, dotyczących różnorodnych aspektów życia rodzin lesbijek.

zagadnieniu oraz 18 rozdziałów w innych książkach. Szczególnie rozwijającą się w ostatniej dekadzie dziedziną jest psychoterapia i pomoc psychologiczna parom i rodzinom lesbijek i gejów (por. Laird i Green, 1996) oraz analizy prawne, stanowiące podstawę decyzji sądowych w sprawie przyznania tymczasowej lub stałej opieki nad dziećmi (por. Patterson i Redding, 1996).

1.1.2. Piśmiennictwo polskie dotyczące osób o orientacji homoseksualnej

W polskiej literaturze naukowej – nie tylko psychologicznej – temat rodzin gejów i lesbijek zajmuje, jak dotychczas, bardzo niewiele miejsca. Do dnia dzisiejszego poruszono ten temat w zaledwie kilku publikacjach, i to jedynie w stopniu bardzo ograniczonym (Długołęcka, 2005; Prokopowicz, 2005).

Równie skromna jest liczba polskich publikacji naukowych dotyczących psychologicznych aspektów życia osób o orientacji homoseksualnej. W języku polskim wydano niewielką liczbę książek, które odnoszą się do problematyki psychologicznych warunkowań homoseksualizmu oraz związków miłosnych osób homoseksualnych – na uwagę zasługuje zaledwie kilka pozycji (Lew-Starowicz i Lew-Starowicz, 1999; Pilecka, 1999; Boczkowski, 1988; Długołęcka, 2005). Co ważniejsze, w większości wypadków ich autorami nie są psychologowie, lecz specjaliści z zakresu medycyny i seksuologii.

Brak obiektywnych publikacji naukowych z zakresu psychologii jest szczególnie dotkliwy dla osób interesujących się tym tematem. Jedną z niewielu książek (*Psychospołeczny kontekst homoseksualizmu*, Pilecka, 1999), napisanych przez polskiego psychologa-badacza, razi stroniczością, a przede wszystkim ubóstwem materiału empirycznego, na podstawie którego sformułowano wnioski. Dobór materiału, proponowane wnioski, a także stopień, w jakim Pilecka generalizuje cytowane wyniki na całą populację osób

homoseksualnych, budzi głębokie wątpliwości. Wyrazistym przykładem jest fragment rozdziału 4., odnoszący się do badań nad lesbijkami i gejami wychowującymi dzieci, zatytułowany *Rola ojca i matki, a preferencje seksualne* (s. 91–99).

Autorka we wstępie do swojej pracy sugeruje, że jej celem jest „przybliżenie postaci geja, czy lesbijki w bogactwie uwarunkowań psychologicznych i społecznych” (ibid, s.18). Już uważne sprawdzenie prac cytowanych w omawianym fragmencie wskazuje, że Pilecka pominęła cały wachlarz najważniejszych badań, prowadzonych od końca lat siedemdziesiątych (por. rozdz. 1.1). Z prac, powszechnie uważanych za rzetelne i stanowiące podstawę dzisiejszej wiedzy w omawianej dziedzinie, Pilecka cytuje jedynie niektóre wyniki badań zamieszczone w książce pod redakcją Bozzetta (1987; por. rozdz. 4.3 oraz 5.6.3). Nie uwzględnia jednak najbardziej kluczowych i podstawowych publikacji, w tym doniesień dotyczących wyników dwóch rozbudowanych badań podłużnych rozwoju dzieci lesbijek (Golombok i Tasker, 1996; Tasker i Golombok, 1997; Gartrell i in., 1996; 1999; 2000). W pracy Pileckiej nie zostały przytoczone także publikacje, które ukazały się do końca lat dziewięćdziesiątych, w sposób systematyczny i stosunkowo szczegółowy ukazujące różne aspekty funkcjonowania rodzin założonych przez pary lesbijek i gejų (por. prace przeglądowe, w których zawarto kompletny spis oryginalnych badań empirycznych – Allen i Burrell, 1996; Parks, 1998; Anderssen, Amlie i Ytteroy, 2002).

Można zatem stwierdzić, że autorka omawianej pracy (Pilecka, 1999) nie przedstawiła najważniejszych wyników badań oraz towarzyszących im nieodłącznie wniosków na temat braku różnic w rozwoju dzieci wychowywanych przez pary lesbijek lub gejų w porównaniu z dziećmi wychowywanymi przez samotne matki oraz pary heteroseksualne. W zamian Pilecka przytacza kilka artykułów powszechnie uznanych za niezgodne ze współczesną metodologią badań psychologicznych oraz ujawniających znamiona braku rzetelności naukowej. Na szczególną uwagę zasługują tutaj wyniki „badań” grupy Camerona (por. m.in. Cameron i Cameron, 1996; Cameron,

Cameron i Landess, 1996). Autor ten został publicznie potępiony i – w konsekwencji – pozbawiony członkostwa przez Amerykańskie Towarzystwo Psychologiczne oraz Amerykańskie Towarzystwo Socjologiczne za brak rzetelności oraz postępowanie niezgodne z przyjętymi standardami prowadzenia badań naukowych (por. Herek, 1998). Co ważniejsze, Pilecka komentuje badania Camerona i współpracowników jako „zgodne z literaturą naukową”. Jest to oczywista niezgodność z faktami, co – mam nadzieję – stanie się jasne w dalszych częściach mojej pracy (por. szczególnie rozdz. 4.3).

1.1.3. Metodologiczne aspekty badań nad rodzinami gejów i lesbijek

Bez wątpienia naukowcy studiujący rodziny założone przez pary gejów i lesbijek napotykają szereg trudności metodologicznych związanych z konstruowaniem i prowadzeniem badań oraz doбором uczestników. Chciałbym w tym miejscu przedstawić kilka najważniejszych aspektów prowadzonych badań, które pośrednio wiążą się także ze specyficzną formą uzyskiwanych wyników.

Przede wszystkim podstawową trudnością dla większości badaczy jest do dnia dzisiejszego (por. Patterson, 2004) odpowiedni dobór uczestników, tak aby uzyskane wyniki można było z dużym prawdopodobieństwem odnosić do całej populacji. Z tego powodu niemal wszystkie prowadzone dotychczas studia opierały się na specyficznych technikach rekrutacji, nie zapewniających reprezentatywnej próby osób badanych. Najczęściej stosowanymi sposobami wyszukiwania rodzin lesbijek i gejów jest odnajdywanie potencjalnych uczestników poprzez ogłoszenia w prasie dedykowanej lesbijkom i gejom, poprzez grupy wsparcia i organizacje społeczne, skupiające rodziców o orientacji homoseksualnej oraz – rzadziej – poprzez lokalne ośrodki opieki zdrowotnej i społecznej.

Powszechnie stosowana jest też technika „kuli śnieżnej” (ang. *snowballing*), która polega na dystrybuowaniu informacji o plano-

wanym badaniu wśród osób mogących znać potencjalnych uczestników. Do dnia dzisiejszego przynosi ona najlepsze efekty, pozwalając kompletować odpowiednio liczne grupy osób badanych. W celu zapewnienia porównywalności grupy rodzin badanych oraz grupy kontrolnej, podstawowe zmienne (takie jak wiek rodziców i dzieci, status socjoekonomiczny rodziny, miejsce zamieszkania, czy wykształcenie rodziców) są kontrolowane na poziomie doboru grupy porównawczej lub dopiero na poziomie analizy statystycznej wyników *ex-post*.

Zaledwie kilka lat temu Golombok ze współpracownikami (Golombok i in., 2003; Perry i in., 2004) opublikowała pierwsze wyniki studium, w którym brały udział wszystkie rodziny kobiet o orientacji homoseksualnej, mieszkające na danym terenie. Badania te prowadzone są w ramach zakrojonego na szeroką skalę programu badań podłużnych ALSPAC (*Avon Longitudinal Study of Parents and Children*, Golding & the ALSPAC Team, 1996), który objął ponad 14 000 kobiet w ciąży, zamieszkujących miasto Bristol i jego okolice (Wielka Brytania). Należy zatem odnotować fakt powstania pierwszych dwóch doniesień, opartych na badaniach reprezentatywnej próby uczestników, a nie próby złożonej z ochotników. Co ważniejsze, wyniki uzyskane przez Golombok i współpracowników pozostają w zgodności z rezultatami wielu poprzednich badań nad rozwojem dzieci lesbijek (por. przegląd zawarty w rozdz. 4.3), co jest istotne dla oceny jakości wyników oraz trafności wniosków zaprezentowanych w kolejnych rozdziałach.

Spośród przeprowadzonych dotychczas badań nad efektami orientacji seksualnej rodziców dla rozwoju psychicznego ich dzieci, jedynie trzy (Tasker i Golombok, 1997; Gartrell i in., 1996; 1999; 2000; Golombok i in., 2003) zostały oparte na planie podłużnym, a więc pozwalającym na śledzenie „tej samej grupy osób w pewnych odstępach czasu na przestrzeni dłuższego okresu” (za: Turner i Helms, 1999). Tymczasem zdecydowana większość badań została skonstruowana wedle planu poprzecznego, a więc zakłada porównywanie wyników uzyskanych od dwóch (lub więcej) grup uczestni-

ków jednocześnie (por. Anderssen, Amlie i Ytteroy, 2002). Co istotne, w wypadku wielu prac grupę kontrolną stanowiły dzieci wychowywane przez żyjące samotnie, rozwiedzione matki (np. Golombok, Spencer i Rutter, 1983). Jednak coraz częściej badacze decydują się na kompletowanie grupy porównawczej z dzieci wychowywanych przez małżeństwa osób heteroseksualnych. Stosowany uprzednio dobór grupy kontrolnej miał na celu uniknięcie systematycznego błędu w analizach porównawczych (dotyczących różnic międzygrupowych), związanego ze spodziewanym efektem obecności/nieobecności ojca w rodzinie. Należy jednak podkreślić, że dzieci żyjące w rodzinach dwóch osób jednej płci nie różnią się w sposób istotny statystycznie na większości z badanych wymiarów od dzieci z rodzin dwóch osób heteroseksualnych (np. Chan, Raboy i Patterson, 1998). Z tego właśnie powodu coraz częściej w nowych pracach empirycznych, dotyczących rozwoju dzieci par gejów i lesbijek, wykorzystuje się jako grupy kontrolne dzieci z pełnych rodzin osób o orientacji heteroseksualnej.

Opisane w niniejszej książce wyniki dotyczą w przeważającej mierze badań, w których kolekcjonowano dane o charakterze ilościowym. Znaczy to, że posługiwano się w nich różnorodnymi technikami standardowymi, posiadającymi rzetelność pomiaru na określonym poziomie oraz trafność, wyznaczoną w trakcie odrębnych prac walidacyjnych (np. wywiad ustrukturalizowany oceniany na standardowych skalach, testy w znaczeniu psychometrycznym, procedury eksperymentalne). W miarę możliwości, opisując poszczególne zagadnienia szczegółowe, posługiwałem się wynikami badań jakościowych, które pozwalają na bardziej dogłębną analizę wybranych aspektów funkcjonowania dzieci i ich rodziców (np. Nelson, 1999; Touroni i Coyle, 2002). Należy jednak podkreślić, że badania jakościowe nie umożliwiają precyzyjnego oszacowania wskaźników natężenia zmiennych psychologicznych oraz nie pozwalają na określenie, w jakim stopniu uzyskane rezultaty odnoszą się do całej populacji rodzin osób o orientacji homoseksualnej. Z tego powodu korzystałem z wyników badań o charakterze jakościowym jedynie

jako dodatkowego źródła informacji, szczególnie wtedy, gdy ich trend był zgodny z efektami prac ilościowych.

1.2. Cel pracy oraz jej kontekst teoretyczny

– teoria przywiązania

Można powiedzieć, że dysponujemy obecnie stosunkowo rozległym materiałem empirycznym, obejmującym dane zarówno na temat różnych aspektów funkcjonowania dzieci, jak i ich rodziców o orientacji homoseksualnej. Chodzi tu przede wszystkim o dane dotyczące zdrowia psychicznego, rozwoju emocjonalnego, przystosowania społecznego czy rozwoju psychoseksualnego dzieci oraz ich rodziców. Jednak, szczególnie dla psychologa rozwojowego, który upatruje podstaw rozwoju psychicznego dziecka w pierwszych relacjach z rodzicami i innymi znaczącymi osobami z dzieciństwa, dotkliwy jest brak, lub niedostateczna obecność, perspektywy relacyjnej w omawianych pracach. Ten niedostatek wiąże się przede wszystkim z niezwykle skromną liczbą prac autorów skoncentrowanych na poznawaniu jakości i specyfiki relacji rodzinnych. Chodzi tu zarówno o relacje pomiędzy partnerami stałego związku, jak i o relacje pomiędzy rodzicami a dziećmi.

Biorąc za punkt wyjścia tezę, że wczesne relacje dziecka można traktować jako najważniejszy i podstawowy kontekst jego rozwoju psychicznego, proponuję w niniejszej pracy teorię przywiązania Bowlby’ego jako ramę teoretyczną prowadzonych rozważań. Poniżej przedstawiam główne tezy teorii przywiązania sformułowanej przez Bowlby’ego (1969):

1. Wiąż emocjonalna opiekun–dziecko (przy czym opiekunem jest najczęściej matka) stanowi matrycę rozwoju psychicznego dziecka.

2. Wiąż emocjonalna opiekun–dziecko kształtuje się od momentu narodzin dziecka i ma charakter fazowy, to znaczy, że można wyodrębnić kolejne etapy rozwoju więzi w zależności od wieku dziecka.

3. Więź emocjonalna stanowi podstawę rozwoju wewnętrznych roboczych modeli siebie i opiekuna, a także świata zewnętrznego.

4. Wewnętrzne modele robocze stanowią stosunkowo trwałe wzorce relacji z innymi osobami.

5. Deprywacja opieki rodzicielskiej (całkowita lub częściowa) prowadzi do zaburzeń rozwoju emocjonalnego i społecznego.

6. Jakość więzi emocjonalnej opiekun–dziecko w dużej mierze wpływa na ogólną jakość życia psychicznego dziecka.

Teoria przywiązania to dzisiaj atrakcyjna propozycja teoretyczna, która nie tylko wyjaśnia postawowe mechanizmy rozwoju psychicznego niemowlęcia, ale stanowi także źródło inspiracji dużej liczby badań empirycznych. Wiele z nich dotyczy przede wszystkim relacji dziecka i jego opiekunów, zarówno na poziomie interakcji (np. podczas wspólnej zabawy), jak i reprezentacji umysłowych (reprezentacji siebie i opiekuna). Ponadto, poruszane są zagadnienia międzypokoleniowego przekazu wzorców więzi emocjonalnej czy zdolności do radzenia sobie w trudnych emocjonalnie sytuacjach (ang. *resilience*), a także problem predyspozycji do zaburzeń psychicznych (inaczej: czynników ryzyka – ang. *risk factors*).

Można powiedzieć, że perspektywa, którą oferuje teoria przywiązania, pozwala dotrzeć do istoty procesów psychicznych i interpersonalnych, zachodzących w opisywanych w niniejszej książce rodzinach. Wybrana rama teoretyczna pozwala ponadto na przeanalizowanie zagadnień specyficznych dla rodzin osób o orientacji homoseksualnej, w tym związków różnych aspektów relacji opiekunów oraz relacji opiekunów z otoczeniem (dziadkowie, dalsi krewni, przyjaciele rodziny) z rozwojem społecznym i emocjonalnym dziecka. Dodatkowo, możliwe staje się spojrzenie z nowej perspektywy na zagadnienie trudności psychicznych, jakie przeżywają dzieci adoptowane, dzieci z poprzednich związków oraz dzieci poczęte na drodze sztucznego zapłodnienia – spokrewnione biologicznie tylko z jednym opiekunem. Ta nowa perspektywa może przyczynić się do zaproponowania nowych rozwiązań teoretycznych dla opisywanych w pracy, jakże złożonych, zagadnień. Ponadto, może również stano-

wić podstawę przeprowadzenia kolejnych badań empirycznych, zorientowanych na relacje rodzinne, zarówno na poziomie interakcyjnym, jak i na poziomie reprezentacji umysłowych.

Biorąc pod uwagę wymienione wcześniej powody, głównym celem niniejszej książki jest analiza psychologiczna związków w rodzinach założonych przez osoby o orientacji homoseksualnej. Przez rodzinę rozumiem tutaj związek dwojga dorosłych ludzi, opiekujących się wspólnie co najmniej jednym dzieckiem. Jeden z partnerów jest rodzicem biologicznym dziecka, lub też rodzice stają się jego opiekunami w drodze adopcji. W pracy uwzględniono przede wszystkim specyfikę relacji obojga partnerów oraz specyfikę relacji dziecko–rodzic. Poddaję analizie przede wszystkim dane pochodzące z badań empirycznych nad rodzinami gejów i lesbijek. Poszczególne wyniki badań reinterpreteruję w kontekście zaproponowanej ramy teoretycznej. W rezultacie proponuję nową, odmienną od dotychczas dominujących w omawianej dziedzinie, perspektywę rozumienia związków w rodzinach osób o orientacji homoseksualnej. W efekcie, możliwe będzie zdiagnozowanie nowych kierunków i problemów, które w przyszłości powinny zostać objęte badaniami empirycznymi.